

Regina LAUKAITYTĖ

Stačiatikių vienuolynai Lietuvoje 1944–1990 m.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, el paštas: regilauk@takas.lt

Gauta 2002 m. kovo 18 d.

Pateikta spaudai 2002 m. balandžio 8 d.

Stačiatikybė, pirmoji mūsų kraštus pasiekusi krikščionių religija, iki šiol nesulaukė didesnio lietuvių istoriografijos dėmesio. Istorijoje ir knygose apie stačiatikybę ją nustelbė katalikybė. Sunku surasti daugiau duomenų ir apie stačiatikių vienuolynus, – paskutinės jiems skirtos studijos išleistos prieš šimtmetį, dar carinėje Rusijoje. Šios konfesijos „aukso amžiaus“ Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje laikais jų čia būta nemažai (dabartinės Lietuvos Respublikos ribose: Vilniuje, Vievėje, Kėdainiuose, Kruonyje, Surdegyje). Valstybei grėžiantis į katalikiškus Vakarus, vienuolynai darėsi intelektualine, socialine stačiatikybės atrama, – leido knygas, atidarė mokyklas, prieglaudą. Tačiau, kaip ir cerkvės, po Bresto unijos sunyko arba perėjo į bazilijonų rankas. 1839 m. caro valdžiai panaikinus uniją, bazilijonų cerkvės ir vienuolynai ištuštėjo. Krašte stačiatikių buvo nedaug, tuo labiau norinčių tapti vienuoliais, vienuolynai vienas po kito uždarinėti (1).

Integruojant Šiaurės Vakarų kraštą į imperijos sudėtį, ypač po XIX a. sukilimų, stačiatikių vienuolynų tinklą čia imta tankinti. Sunaikinus Unitų Bažnyčios struktūrą, dauguma jų atidaryti iš naujo. Savo istoriją pratęsė tik Vilniaus ir Surdegio vyrų vienuolynai, kitus caro valdžia įkurdino uždarytuose katalikų konventuose (vyrų – Pažaislyje, moterų – Vilniuje ir Antalieptėje).

Bemaž visų stačiatikių vienuolynų istorija Lietuvoje pasibaigė Pirmojo pasaulinio karo pradžioje daugumai vienuolių visiems laikams išsikrausčius į Rusiją. Į prieškarinius namus sugrįžo tik dalis Vilniaus Šv. Dvasios vyrų (2) ir Šv. Marijos Magdalenos moterų (3) vienuolių. Jiems vieninteliams Lietuvoje, kartu su Mikniškių

bendruomene, buvo lemta įgyti legalaus gyvenimo sovietmečiu patirtį. Bene įdomiausi klausimai istorikui turėtų būti, kas apsaugojo juos nuo sunaikinimo, kaip jie gyvavo, ar sovietinei sistemai pavyko deformuoti jų vidaus gyvenimą?

SSRS visi stačiatikių vienuolynai buvo sunaikinti iki 1938 m. Tačiau Antrojo pasaulinio karo metais vokiečių okupuotose srityse jie vėl atgijo (4) ir netrukus sulaukė sovietinės vyriausybės globos. Mat 1943 m. buvo peržiūrėta ilgametė antireliginė SSKP politika. Stačiatikių Bažnyčia, ryžtingai įsijungusi į kovą su nacizmu, *de facto* gavo juridinio asmens teises ir galėjo atkurti 3–4 deš. suardytą bažnytinę struktūrą (išrinktas patriarchas, ėmė veikti dvasinės seminarijos). Vyriausybės nutarimais, tiesa, slaptais, buvo sudarytos palankios sąlygos ir stačiatikių vienuolynams. Antai 1945 m. rugpjūčio 22 d. SSRS LKT nutarimu vyskupijų valdybos, parapijos ir vienuolynai gavo ribotas juridinio asmens teises, jiems leista, gavus Rusų Stačiatikių Bažnyčios reikalų tarybos prie SSRS MT (toliau – RSBRT) įgaliojimo (5) sutikimą, įsigyti transporto priemonių, gaminti ir pardavinėti kulto reikmenis, nuomoti, statyti ir pirkti bažnytiniais reikalams namus (6); tų metų rugpjūčio 29 d. SSRS LKT nutarimu vienuolynai atleisti nuo pastatų ir žemės rentos mokesčių (analogišką nutarimą 1946 m. rugsėjo 28 d. priėmė ir LSSR LKT) (7). 1946 m. gegužės 29 d. SSRS MT nutarimu vienuolynams turėjo būti gražinta užimta žemė, iš jų teritorijos iškeltos pašalinės įstaigos, įmonės. Kompensuojant kolūkių žinion perėjusią žemę, jiems turėjo būti skiriama iš valstybinio žemės fondo ne mažiau 0,15 ha kiekvienam vienuoliui (8).

Neabejotinai pozityvus Stačiatikių Bažnyčios gyvųjų struktūrų, funkcijų atkūrimas SSRS turėjo vienus tikslus, okupuotoje Lietuvoje – kitus. Čia po karo stengiasi sustiprinti stačiatikybės pozicijas, mainais į tai vyskupijos vadovai raginti nedelsiant imtis kovos su katalikyste misijos (9).

Gyventojų dauguma – katalikai – 1944–1949 m. susidūrė su pačiomis didžiausiomis represijomis per visą Lietuvos Bažnyčios istoriją. Uždaryta dešimtys bažnyčių, išstremta beveik trečdalis kunigų, represuoti vyskupai, likviduotos 3 iš keturių dvasinių seminarijų, surasti naują gyvenimo būdą, pragyvenimo šaltinius turėjo daugiau kaip tūkstantis iš savo namų išvartų vyrų ir moterų

vienuolių. 1948–1949 m. Lietuvoje buvo uždaryti visi katalikų vienuolynai. Šios kampanijos iniciatorius Religinų kultūrų tarybos prie SSSR MT (toliau – RKRT) įgaliotinis Lietuvos SSR Bronius Pušinis tiesiog neregistruavo vienuolijoms priklausiusių kunigų bei vienuolynų bažnyčių, koplyčių, juos apdėjo nepakeliamais mokesčiais, kai kurie vienuoliai iškeldinti prievarta, vienuolynų turtas nacionalizuotas (10).

Stačiatikių Šv. Dvasios ir Šv. Marijos Magdalenos vienuolynų šios permainos nepalietė (1945 m. juose buvo 11 vyrų, moterų – 26 (11)). Atvirksčiai, – pokario metais jie netruko atsistoti ant kojų, sovietinei valdžiai ne tik nekludant, bet ir visokeriopai padedant sustiprinti dvasinę įtaką bei atkurti materialinę gerovę.

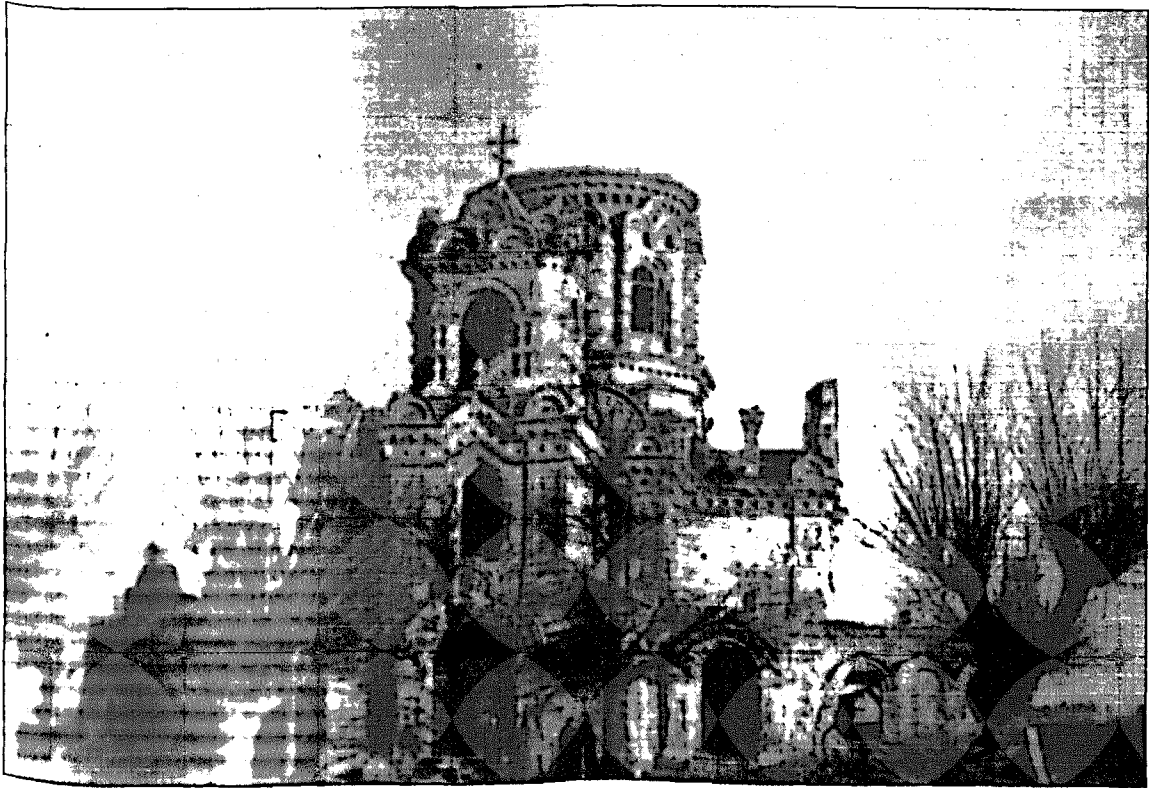
Šv. Dvasios vienuolynui ypač palankus buvo šventosios vietos atkūrimas. Ji išgarsino vienuolyną SSRS, patraukė maldininkus bei aukotojus. Neįtikėtina, tačiau ši šventoji vieta atkurta sovietinės valdžios pastangomis. Šventųjų kankinių Joano, Antonijaus ir Eustafijaus relikvijų 1915 m. vasarą, prie Vilniaus artėjant Pirmojo pasaulinio karo frontui, buvo išgabentos iš Šv. Dvasios vienuolyno į Maskvą. Ten, Dono vienuolyne, relikvijas lankė maldininkai, bet jų laukė liūdnas bemaž visų relikvijų šioje šalyje likimas: po Spalio perversmo, ypač 1918–1920 m., Rusijoje vykdyta jų naikinimo kampanija (12). Ir Vilniaus šventųjų palaikai vienu metu viešai eksponuoti Centriniam sanitarijos ir higienos muziejuje (13).

3–4 deš. relikvijas mėgino gėlbėti ir Lietuvos stačiatikių metropolitas Eleuterijus, ir autokefalinės Lenkijos Bažnyčios vadovai, tačiau jų prašymus tuomet sovietinė valdžia ignoravo.

Pokario metais Stačiatikių Bažnyčiai perduodant kai kurių šventųjų palaikus, išimties tvarka jie grąžinti ir į Vilniaus vienuolyną. To prašė arkivyskupas, tačiau ir RSBRT įgaliotinis Andrejus Liniovas nuo pat darbo Vilniuje pradžios ragino savo vadovybę Maskvoje atkurti šią šventąją vietą (anot jo, tai turėjo suvaidinti „teigiamą vaidmenį propagandoje prieš katalikybę“ (14)).

1946 m. liepos 26 d. relikvijos buvo pargabentos iš Maskvos ir su didžiulėmis iškilėmis grąžintos į Šv. Dvasios cerkvę. Su gyvu šventųjų kultu vienuolynas atgijo. Balandžio 27 d. į bažnytnines kankinių iškilmes susirinkdavo tūkstančiai tikinčiųjų. Kasmet augo vienuolyno pajamos, vienuolių maldų prašantys tikintieji siuntė perlaidas, siuntinius (tonas maisto produktų, drabužių). Vienuoliai puoselėjo relikvijų kultą: susirašinėjo su aukotojais, siuntinėjo jiems relikvijų fotonuotraukas.

Nuo karo veiksmų nukentėję Vilniaus vienuolynų pastatai greitai buvo suremontuoti ir atstatyti. Jau 1945 m. pavasarį Valstybinė plano komisija, patenkindama įgaliotinio Liniovo prašymą, skyrė statybinių medžiagų abiejų vienuolynų remontui (15). Maskvos Patriarchijos dotacijos, tikinčiųjų aukų dėka 1947 m. baigti Šv. Dvasios cerkvės, varpinės bei vienuolyno gyvenamųjų korpusų remonto darbai (16).

Šv. Aleksandro Neviškio cerkvė 1944 m. (Монахия Варвара (Трофимова), Маринской общины 100 лет. 1865–1965 гг. Вильнюс, 1965. Mašinraštis, lapai nenumetuoti; originalas yra Šv. Marijos Magdalenos vienuolyne)

Šv. Aleksandro Neviškio cerkvė su moterų vienuolynu 1944 m. liepos 10 d. per aviacijos antskrydį sudegė. Vienuolės, gavusios Patriarchijos paramą, iš karto ėmė juos atstatinėti (iš griuvusių atstatyta cerkvė iškilmingai arkivyskupo Fotijaus pašventinta 1951 m. spalio 8 d., 1953–1955 m. iškilo naujas dviauškis vienuolyno pastatas (17)).

Abu vienuolynai be kliūčių legalizuoti. Tai buvo atpildas už Bažnyčios lojalumą: 1945 m. gegužės 16 d. arkivyskupo Kornilijaus patvirtintų įstatų pirmieji skirsniai įpareigojo vienuolius melstis už sovietinę valdžią (18). 1948 m. pavasarį vienuolynai su savo cerkvėmis įregistruoti. Aukščiau minėtų sąjunginės vyriausybės nutarimų dėka jie kurį laiką naudojami nekilnojamoju turtu (vyrų vienuolynas – keliais gyvenamaisiais namais; moterų – 5861,60 m² žemės sklypu su ūkiniais pastatais prie Šv. Aleksandro Neviškio cerkvės ir 22,48 ha ūkiu su gyvenamaisiais bei ūkiniais pastatais, daržais, sodu, galvijais Nemenčinės valsčiuje (19)).

Tiesa, vietos valdžia Lietuvoje iš pradžių neketino daryti stačiatikiams išimčių, vykdamą nacionalizaciją, kolektyvizaciją, apmokestinant kulto pastatus bei tarnautojus ir pan. Mat ne tik LKP padalinių, Vykdomųjų komitetų (toliau – VK) vadovai, bet ir visi LKP(b) CK nariai, net RKRT įgaliotinis LSSR Pušinis nebuvo supažindinti su slaptais sąjunginės vyriausybės nutarimais apie Stačiatikių Bažnyčią. Todėl neišvengta nesusipratimų. Pirmas realus pavojus Vilniaus stačiatikių vienuolynams iškilo 1948–1949 m.

Visų konfesijų dvasininkijos, tikinčiųjų diskriminacija galėjo turėti vienintelį pateisinimą: likviduojant kapitalizmo atgyvenas, esą, nyko religijos socialinė bazė, socialistinėje visuomenėje ji pati „atmirė“. Tačiau propagandiniam „pasaulėžiūrinės revoliucijos“ pagrindimui trukdė vis labiau ryškėjančios Stačiatikių Bažnyčios privilegijos. RKRT įgaliotiniui Pušiniui bolševikiniais tempais naikinant visų kitų Bažnyčių struktūrą, Stačiatikių Bažnyčia liko ramiam užtekyje.

Vilniuje uždarius apie 30 bažnyčių, visus katalikų vienuolynus, miesto vadovams ėmė badyti akis tankus cerkvių tinklas, ypač senamiestyje, netrikdomas stačiatikių vienuolynų gyvavimas. Tačiau miesto VK vadovų pasikėsinimai į šią Bažnyčią baigėsi nesėkme. Įgaliotinis Guščinas vykdė RSBRT prie SSRS MT instrukcijas: VK iškelus kelių cerkvių uždarymo, vienuolynų perkėlimo į vieną apskričių projektą, jam duotas nurodymas nedelsiant imtis „priemonių MT, kad šie veiksmai nebūtų įgyvendinti ir stebėti, kad Tarybos nurodymai šiuo klausimu būtų tiksliai įvykdyti“ (20).

Tad, matyt, neatsitiktinai į talką Vilniaus miesto vadovai pasikvietė RKRT įgaliotinį Pušinį, kuris, kaip minėta, nepaprastai brutaliai tuo laikotarpiu naikino katalikų vienuolynus, seminarijas, vyskupijų kurijas. 1949 m. vasarą, pasinaudodamas RSBRT įgaliotinio Guščino atostogomis bei jį pavadavusio darbuotojo komandiriuote, Pušinis apžiūrėjo vyrų vienuolyną ir pamėgino pradėti jo nacionalizavimo procedūrą. Kilo skandalas: Guščino sekretorė nedavė Pušiniui jokių dokumentų ir apskun-

dė jo veiksmus, netaktišką elgesį su arkivyskupu Fotijumi RSBRT prie SSRS MT pirmininkui Karpovui (21). Pušinis turėjo aiškintis neturėjęs ketinimų uždaryti vienuolyną (22), apie tai, kad 15 vienuolių nemokamai naudotasi penkiais gyvenamaisiais namais, sodu, cerkve, kurie esą nenacionalizuoti, jis pranešė aukščiausiai Lietuvos valdžiai ir sąjunginei RKRT (23). „Tikintieji katalikai teisūs, sakydami, kad „Bolševikai“, darydami žalą valstybei ir darbininkų klasei, globoja stačiatikių cerkvę: nuo tokių stebinančių faktų niekur nedingsi“ (24), – teisinosi Pušinis.

Gavęs pylos, kad kišasi ne į savo reikalus, Pušinis vis dėlto pakurstė nepasitenkinimą Stačiatikių Bažnyčios privilegijomis. LKP(b) CK ėmus ieškoti priežasčių paaiškėjo, kad dėl pastatų nacionalizavimo, apmokestinimo, vienuolyno bei cerkvės vertybių inventorizavimo atsaikingi Vilniaus Lenino rajono VK, inventorizacijos biuro darbuotojai ir pats įgaliotinis Guščinas (tiesa, nepatikslingais duomenimis) esą dažni svečiai vaišėse, rengiamose arkivyskupo rezidencijoje (25) (tiesa, vėliau išsiaiškinta, kad visi vienuolyno pastatai su žeme nacionalizuoti 1948 m. liepos 28 d. (26)).

Prasidėjęs tyrimas nieko gero vienuolynui nežadėjo. Miesto VK 1949 m. rugsėjo 2 ir 8 d. nutarimais ėmėsi nedelsdamas išieškoti žemės rentą, mokesčius už pastatus bei gyvenamąjį plotą, nubausti kaltus asmenis. Tačiau netrukus, įgaliotiniui Guščinui užprotestavus, privalėjo atšaukti šiuos sprendimus. VK pirmininkas Kareckas buvo supažindintas su aukščiau minėtu slaptu SSRS MT nutarimu, pagal kurį pastatais ir žeme stačiatikių vienuolynai galėjo naudotis nemokamai, ir priverstas inicijuoti ankstesnio nutarimo pakeitimą. 1949 m. gruodžio 2 d. vienuolynui perduoti keturi namai su žemės sklypu (27). Penktą pastatą įgaliotiniui spaudžiant arkivyskupas sutiko perduoti namų valdybos žinion. Į jį įkrausti gyventojai, vienuolynui teko dalintis su jais bendru kiemu.

Kilęs susidomėjimas stačiatikių vienuolynų padėtimi neaplenkė ir nuošaliai įsikūrusio moterų vienuolyno. 1950 m. pradžioje jis neteko ūkio netoli Vilniaus, kurio dėka apsirūpindavo maisto produktais (žemės sklypą su pastatais perėmė kolūkis (28)).

Vėliau dar dešimtmetį stačiatikių vienuolynai Vilniuje gyvavo gana ramiai. Įgaliotinis Guščinas sėkmingai gynė moterų vienuolyną nuo mokesčių, vietos valdžios kėsinimosi į nekilnojamąjį turtą (jam įsikišus, sugražintas sklypas šalia vienuolyno, 1952 m. išdalintas gyventojų daržams). 1953 m. igumenė Nina išsirutino valdžios institucijų leidimą išplėsti vienuolyną, – pasistatyti dviejų aukštų gyvenamąjį namą. Maskvos Patriarchija tam skyrė 267 tūkst. rb. Darbas buvo pradėtas nepalankiu metu, LSSR MT tais metais atsakius skirti statybinių medžiagų cerkvių remontui iš valstybinių fondų. Išliejus pamatus statyba nutrūko, tačiau įgaliotiniui Guščinui pavyko įveikti atsiradusias kliūtis. Gali būti, kad MT jis pateikė argumentus, išdėstytus savo ataskaitoje sąjunginei RSBRT, jog „gyvenamasis namas, kurį jos stato su bendrabučiu ir valgykla, ateityje bus geras vaikų inter-

natas" (29). 1955 m. pabaigoje vienuolynas buvo baigtas. Netrukus iškilo skalbykla su pirtimi, nauji ūkiniai pastatai, įvesta elektra, vandentiekis, kanalizacija, vienuolynas aptvertas mūro tvora. 1957–1959 m. netoli vienuolyno pastatytas dar vienas dviejų aukštų namas, kuriame ketinta įrengti butą šventikui ir viešbutį. Daugumą darbų vienuolės atliko savo rankomis. Įgaliotinio apskaičiavimu, 1945–1960 m. šis vienuolynas iš Patriarchijos kapitalinei statybai gavo 1 158 804 rb (30).

Šv. Dvasios vyrų vienuolyne iki 6-o deš. pabaigos taip pat pagerintos buities sąlygos (įrengta nauja virtuvė bei refektorius, įvestas vandentiekis, kanalizacija, pastatyta pirtis, garažas). 1952 m. baigtas vienuolyno bei cerkvės kapitalinis remontas, 1961 m. cerkvė apšildyta.

Turėdami geras materialines sąlygas, vienuolynų vadovai buvo suinteresuoti augimu. Naujus narius registruodavo RSBRT įgaliotinis, reikalavęs kandidatų biografijų ir savais kanalais rinkęs apie juos duomenis. Teistų, baigusių aukštąsias mokyklas, tų, kurių šeimose buvo SSKP narių, kandidatūros būdavo atmetamos. Į Vilniaus vienuolynus 1946–1961 m. įstojo 6 vyrai, 1944–1959 m. – 9 moterys (31).

Palyginti stabilus stačiatikių vienuolynų gyvenimas Lietuvoje baigėsi 1958 m. Tų metų spalio 16 d. SSRS MT priėmė nutarimą „Apie vienuolynus SSRS“. Juo buvo atšauktos mokesčių lengvatos (kuriomis, kaip minėta, vienuolynai naudojo nuo 1945 m.), uždrausta samdyti darbininkus, o svarbiausia, – respublikų MT įpareigotos per 6 mėn. apsvaistyti jų skaičiaus sumažinimo galimybes (32). Tai buvo didžiulės kampanijos prieš vienuolynus pradžia, per keletą metų SSRS jų uždaryta dešimtys, ypač didelis nuošimtis Ukrainoje, Moldavijoje. Bažnyčia prarado istorinius dvasinius centrus, iš 6-ojo deš. viduryje SSRS veikusių 90-ties vienuolynų po dešimtmečio liko 18 (33) (europinėje Rusijos dalyje liko tik vienas vienuolynas netoli Maskvos, grąžintas Patriarchijai 1945 m., Sibire – nė vieno, visi kiti veikė prieš Antrąjį pasaulinį karą okupuotame vakariniame pakraštyje). Daugelis jų likviduoti prievarta iškraustant vienuolius.

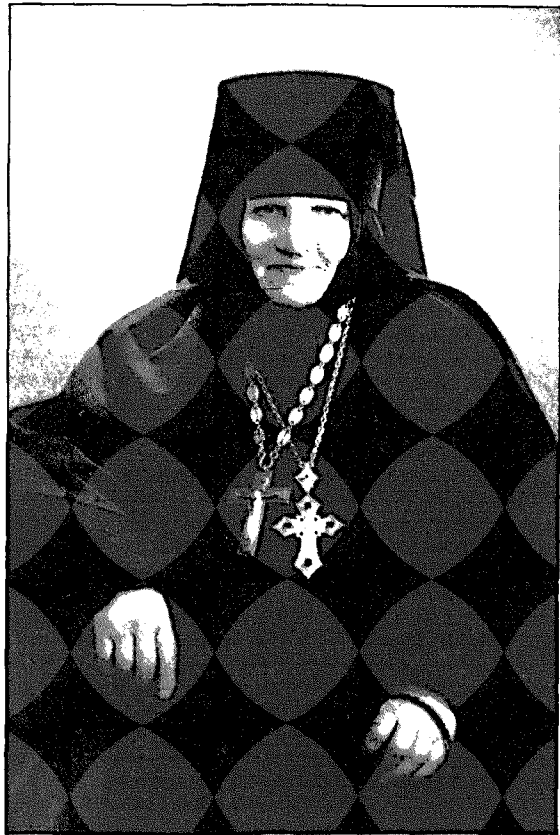
Nutarimas paskatino Lietuvos valdžios institucijas apdėti vienuolynus mokesčiais (34) ir uždaryti Šv. Marijos Magdalenos moterų vienuolyną bei jo cerkvę (35). Vienuolyno likvidavimo būtinybė LKP CK sekretoriatare grįsta ryškia bažnyčių ir cerkvių skaičiaus Vilniuje disproporcija (veikė du stačiatikių vienuolynai bei 11 cerkvių, o dešimtys kartų gausesnė katalikų bendruomenė teturėjo 10 bažnyčių) ir tuo, kad visos vienuolės buvo atvykėlės (36).

LSSR MT nutarimo vykdytoju tapo sostinės VK. Jis įpareigotas padėti vienuolėms persikraustyti į kitus vienuolynus, įdarbinti ir aprūpinti gyvenamuoju plotu tas, kurios panorės likti Lietuvoje; kartu su Socialinės apsaugos ministerija perkelti į senelių bei invalidų namus nedarbingas seseris, nenorinčias išvykti į kitus vienuolynus; per 10 dienų pateikti MT pasiūlymus, kaip panaudoti vienuolyno žemę bei pastatus. RSBRT įgaliotiniui nurodyta išregistruoti vienuolyno cerkvę (37).

Praėjo daugiau kaip metai, kol MT nutarimą ryžtasi įgyvendinti. Vienuolėms tai buvo beviltiškų pastangų išsaugoti savo namus laikotarpis. Vyresnioji igumenė Ninā (38) mėgino ieškoti Lietuvos arkivyskupo Romāno, Maskvos ir visos Rusijos patriarcho Aleksijaus pagalbos; vienuolės užtarė parapijiečiai, išsiuntę prašymus Justui Paleckiui, tuometiniam MT pirmininkui Nikitai Chruščiovui ir AT Prezidiumo pirmininkui Leonidui Brežnevui (39).

Vilkinta nežinant kaip pasielgti su vienuolėmis. Jos nesiskirstė, ignoravo raginimus įsidarbinti, kraustyti į senelių namus. Iš pradžių norėta dalį vienuolių apgyvendinti Piuchtino vienuolyne, tačiau Estijos SSR MT su KP CK tam nepritarė (mat planuota jį taip pat likviduoti). Nežinodamas ko griebtis, įgaliotinis Jefremovas net išsiuntinėjo įvairių Baltarusijos SSR rajonų kompartijos komitetams slaptus raštus, prašydamas surasti vienuolių giminaičius ir išsiaiškinti jų sugražinimo į gimtinę, įdarbinimo galimybes (40).

Galų gale atsižvelgta į patriarcho Aleksijaus susitarimą su sąjungine valdžia mažinant vienuolynų skaičių jų gyventojus perkelti į paliekamus vienuolynus. Lietuvoje tokių tebuvo vienas Šv. Dvasios, tad seserims skirtas namas jo teritorijoje. 1960 m. rugpjūčio 24 d. milicija jas perkraustė (tuomet jų buvo 28 (41)).

Šv. Marijos Magdalenos vienuolyno igumenė Nina (Bataševa) (Монахиня Варвара (Трофимовна), Мариинской общине 100 лет. 1865–1965 гг. Вильнюс, 1965. Mašinosraštis, lapai nenumeruoti; originalas yra Šv. Marijos Magdalenos vienuolyne)

Sovietiniai pareigūnai gerokai baiminosi pačios perkėlimo procedūros, nes panašių akcijų metu SSRS neišvengta susidūrimų su tikinčiais, protestų tarptautinėms organizacijoms, net aukų. Jai artėjant, įgaliotinis Jefremovas, nežinodamas, kokių „ypatingų priemonių“ turėtų imtis, paprašė kelioms dienoms komandiruoti į Vilnių patyrusį RSBRT darbuotoją „praktinei pagalbai ir konsultacijoms“ (42). Kad susidūrimų su tikinčiais laukta, rodo ir tai, kad aptariant vienuolių perkėlimo detales LKP Vilniaus komitete dalyvavo įvairiausių žinybų vadovai: miesto VK, KGB, milicijos, autoinspekcijos, vidaus reikalų ministro pavaduotojas, sveikatos apsaugos skyriaus viršininkas ir kt. (43) Atsakomybe dėl vienuolyno likvidavimo buvo priverstas dalintis ir arkivyskupas Romanas, telegrama informavęs RSBRT prie SSSR MT pirmininką Vladimirą Kurojedovą, kad „moterų ir turto evakuacija praėjo tvarkingai ir ramiai“ (44).

Šv. Aleksandro Neviškio cerkvė buvo uždaryta, vienuolyno pastatai perduoti VRM žinion, juose netrukus įkurta mergaičių kolonija. LSSR MT nutarimas dėl vienuolyno ir jo cerkvės uždarymo galiojo iki 1989 m. gegužės 15 d., kuomet ta pati instancija panaikino savo ankstesnę sprendimą ir pripažino vienuolyno savarankiskumą (45).

Vienuolyną perkėlus, keletą metų tęsėsi atkakli kova dėl jo tolesnio egzistavimo, teisinio statuso. Vienuolių neketinta palikti ramybėje. „Nauja aplinka sudaro kai kurias galimybes su jomis dirbti miesto organizacijų aktyvui ir perspektyvą įtraukti kai kurias, ypatingai jaunas, į visuomenei naudingą darbą ir vėliau atitraukti nuo vienuolyno“ (46), – rašė įgaliotinis Jefremovas. Tačiau aktyvo „darbą“ su vienuolėmis paralyžiavo igumenė Nina, jos vadovaujama bendruomenė ir toliau buvo uždara, griežtai laikėsi vienuoliško gyvenimo įstatų.

RSBRT prie SSRS MT, matyt, tikėjosi galutinai bendruomenę likviduoti pačios Bažnyčios rankomis, todėl reikalavo igumenės Ninos nušalinimo. Arkivyskupas Romanas, motyvuodamas tuo, kad teisė skirti ir atleisti vienuolynų vyresniuosius priklauso patriarchui arba Šv. Sinodui, atsisakė tai padaryti (47). Patriarchas mėgino išsaugoti vienuolyną: „Mūsų susitarimu su civiline valdžia (RSB reikalų Taryba) vienuolynai ne uždaromi, bet sujungiami su kitais vienuolynais. O šiuo atveju vienuolynas persikelia iš savo patalpų į Šv. Dvasios vienuolyną. Todėl negali būti klausimo apie jo vidinio statuso likvidavimą“ (48). Tai leido vienuolynui kurį laiką tęsti įprastą gyvenimą: 1961 m. pavasarį igumenė Nina priėmė pirmuosius keturių novicių įžadus (49), tačiau kitų įžadų joms daryti jau nebeleista (50).

Neilgai trukus bažnytinė vadovybė buvo priversta nusileisti valdžios spaudimui ir pripažinti vienuolyno uždarymo faktą: arkivyskupas raštu uždraudė igumenei Ninai „oficialiuose raštuose pasirašinėti neegzistuojančio Marijos moterų vienuolyno „vyresniąją“ (51). Tačiau ne be reikalo šis raštas atsidūrė RSBRT byloje: griežtas jo tonas buvo skirtas ne igumenei sudrausminti, o įgaliotiniui nuraminti. Reali padėtis nepasikeitė, moterų vienuolynas toliau gyvavo.

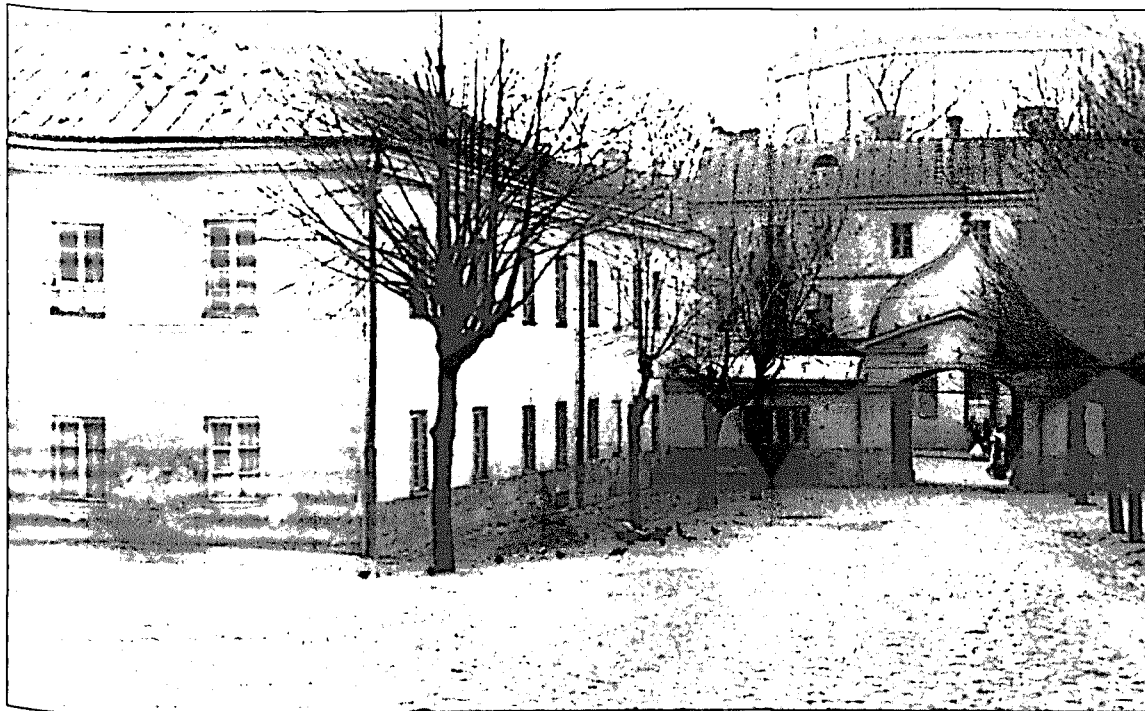
Naujuosiuose namuose vienuolės įsirengė koplyčia, iš esmės pasikeitė tik išorinės, buitinės sąlygos. Be dvasinių pareigų, jos darė žvakes, siuvo liturginius drabužius, ėmėsi rankdarbių, dirbo vyskupijos valdyboje ir kanceliarijoje, šeimininkavo virtuvėje, sode, darže ir pan.

Įgaliotinis, atrodo, išbandė visas priemones vienuolynui visiškai likviduoti. Siekta sužlugdyti jį materialiai: RSBRT reikalavimu valstybės biudžeto naudai buvo nurašytos „buvusio“ vienuolyno lėšos (52), tačiau nauju pragyvenimo šaltiniu tapo atlyginimas, gaunamas iš vyrų vienuolyno bei vyskupijos valdybos. Norėta jį paversti paprastu bendrabučiu, – siūlyta namą, kuriame seserys apsigyveno, nusavinus perduoti artimiausiai būtų eksploatacijos valdybai (kuri savo nuožiūra skirstytų gyvenamąjį plotą). Tebetęstos derybos su RSBRT įgaliotiniu Estijoje dėl vienuolių perkėlimo į Piuchtino vienuolyną (53).

Įsibėgėjanti Chruščiovo kovos su religija kampanija nepaliko nuošalyje ir vyrų Šv. Dvasios vienuolyno. Ne be valstybinio užsakymo prasidėjo jo puolimas, relikvijų „demaskavimas“ sovietinėje periodikoje. „Daugelis kelia teisėtą klausimą – kokią teisę egzistuoti mūsų visuomenėje turi šitas obskurantizmo ir ištvirkimo židinys?“ (54), – klausė vieno iš straipsnių serijos „Сверская Литва“ autorius, matyt, supažindintas su vienuolių dosje KGB. Septyni jų buvo apkaltinti įvairiausiais nusikaltimais, pradedant tėvynės išdavimu ir baigiant spekuliacija.

Konkretūs vyrų vienuolyno uždarymo planai imti aptarinėti 1962 m. Tų metų pavasarį su religijų padėtimi Lietuvoje susipažino speciali SSKP CK brigada. Savo išvadose LKP CK biurui ji siūlė vienuolyną uždaryti, jo cerkvę perduoti parapijai (Skaisčiausios Dievo Motinos Dangun Ėmimo katedros, pastarąją uždarius (55)), įgaliotiniui duotas LKP CK įpareigojimas parengti „priemonės“ vienuolyno likvidavimui (56). 1963 m. pavasarį dėl to surengtas pasitarimas LKP Vilniaus miesto komitete. Jame prokuratūrai ir milicijai nurodyta surinkti „atskirus vienuoliaujančius piliečius“ kompromituojančią medžiagą ir patraukti juos atsakomybėn. Vienuolyno sumažėjimas turėjo tapti pretekstu jį uždaryti (57). Likusius vienuolius siūlyta perkelti į kurį kitą, o Šv. Dvasios cerkvę, – „laisvą maldininkų priėjimą“ prie relikvijų – uždaryti (58).

Vis dėlto tų metų audra, nors užkliudžiusi Šv. Dvasios vienuolyną, praėjo pro šalį. Jį gelbėjo sujungimas su moterų vienuolynu (taip ir nerasta, kur jas apgyvendinti) ir, matyt, tapatinimas su vyskupijos administraciniu centru. Su Chruščiovo nušalinimu antireliginė kampanija atlėgo, tačiau pavojus Vilniaus vienuolynams tebegrėsė. Jų sujungimą brežnevinės epochos pareigūnai traktavo kaip klaidą. Sąjunginei valdžiai galutinai atsisakius Rusų Stačiatikių Bažnyčios išskirtinumo (59), jos reikalus perėmė RKRT įgaliotiniai Lietuvoje buvo nepatenkinti vienuolynų egzistavimu. „Toku būdu, vietoj stačiatikių bažnyčios materialinės bazės sužlugdymo išėjo priešingai. Mes sustiprinom „Šv. Dvasios“ vyrų vienuolyną, sukūrėm galingą stačiatikybės propagandos cen-

Šv. Dvasios vienuolyno vartai, kairėje - vyrų vienuolyno pastatas (Монахня Варвара (Трофимова), Мариинской обители 100 лет. 1865–1965 гг. Вильнюс, 1965. Mašinarštis, lapai nenumeruoti; originalas yra Šv. Marijos Magdalenos vienuolyne)

trą“ (60), – rašė įgaliotinis Justas Rugienis. Jis, supranta ma, atspindėjo bendrą LKP CK bei MT, Vilniaus miesto valdžios neigiamą nuomonę. Nuolat kalbėta apie būtinybę vienuolyną likviduoti arba bent perkelti kitur (61).

Šv. Dvasios vienuolyno – dvasinio gyvenimo centro – uždarymas Lietuvos stačiatikių vyskupijai būtų buvęs ypač skaudus. Vienuoliai atlikdavo dvasines priedermes ir už jo sienų: būdavo siunčiami į klebonų neturinčias parapijas, reikalui esant pavaduodavo dvasininkus miestelė. Vienuolyno pajamos padėjo spręsti mažos vyskupijos finansines problemas, ypač sumažėjus Maskvos Patriarchijos dotacijoms. Pvz., 1968 m. vienuolynas gavo beveik 74 proc. visų 42 Lietuvos stačiatikių parapijų pajamų (62). 1975 m. gauta 98,5 tūkst. rb., 1979 m. – jau 267,8 tūkst. rb. (63), 1982 – 344,3 tūkst. rb. (64) – aukų, perlaidų iš įvairių SSRS vietovių. Dalis jų būdavo skiriama vyskupijos valdybos reikalams, cerkvių remontui. Vienuolynas netgi atliko dvasinės seminarijos misiją: jame, matyt, veikė intensyvios studijos, nes po pusmečio praktikos jame įšventintas ne vienas vyras.

Nesiryžtant vienuolynų uždaryti, mėginta juos izoliuoti (vienuolėms griežtai drausta dalyvauti kokiose nors apeigose mieste, vienuoliams – dirbti parapijose). Ribotas naujų narių priėmimas, moterų – visiškai uždraustas. Arkivyskupai mėgino stabilizuoti padėtį, prašydami nustatyti narių limitą. Likus 11 vyrų vienuolių, 1958 m. arkivyskupas Aleksijus prašė 25 narių limitu. „Tuomet visiškai pakaktų Brolių, kad stačiatikybė triumfuotų katalikų jūroje“ (65), – rašė patriarchui. Patriarchija buvo bejėgė sprendžiant tokius klausimus: raštą perdavė

RSBRT prie SSRS MT, kuri išsiuntė savo įgaliotiniui į Vilnių, besiteiraudama „respublikos organų“ nuomonės. Įgaliotinio iniciatyva klausimą svarstęs LKP CK sekretoriatas tuomet pritarė jo siūlymui registruoti ne daugiau 12 narių (66).

Susitarimo dėl vienuolių limito vėliau Lietuvos valdžia nesilaikė. Milicija atsisakydavo įregistruoti atvykstančius vienuolius net tuomet, kai priėmimo klausimas būdavo suderintas su Maskvos ir visos Rusijos patriarchatu bei RKRT prie SSRS MT. Tam neabejotinai buvo gautas Lietuvos SSR politinių viršūnių pritarimas. „Vienintelio stačiatikių vienuolyno egzistavimas respublikos sostinėje, kai visi katalikų vienuolynai buvo uždaryti, sunkiai paaiškinamas. Žinoma, kad respublikoje yra nelegaliai veikiančių katalikų vienuolynų likučių ir atitinkami organai nuolat dirba, stengdamiesi juos likviduoti [...] Išdavoje religiniai klausimai kartais perspina su nacionaliniais, o tai labai nepageidautinas reiškinys“ (67), – rašė įgaliotinis Rugienis.

Dauguma vienuolių buvo senyvo amžiaus, todėl, matyt, tikėtasi sulaukti natūralaus vienuolynų sunykimo. Į moterų vienuolyną nuo 1960 iki 1988 m. priimta tik viena mergina (68), bendruomenės nyko: iki 1988 m. jose liko 8 vyrai ir 12 senučių moterų (69).

Vienuolynai gyveno baimės, įtarumo atmosferoje, nes buvo akylai stebimi. Kiekvieni metai nedidelėms bendruomenėms galėjo būti paskutiniai, nuolat jų mažėjant SSRS, nesiliaujant viešai diskreditacijai spaudoje. Tai negalėjo neturėti pasekmių vidinio gyvenimo dar-
nai.

Mikniškių bendruomenė

Be įregistruotų vienuolynų, sovietiniais metais veikė religinė bendruomenė, valdžios institucijų raštuose vadinta „pusiau legaliu stačiatikių vienuolynu“. Ją Mikniškių dvare (apie 30 km. nuo Vilniaus) dar 3-ojo deš. pradžioje sutelkė šventikas Pontijus Rupiševas. Tapęs dvaro cerkvės šventiku, jis paskatino tris jo savininkės Koreckos dukteris pakeisti gyvenimo būdą, griežtai laikytis Bažnyčios įsakymų. Ilgainiui šventikas tapo labai populiarus, iki pat mirties 1939 m. lankydavo vyskupijos parapijas. Į Mikniškes plūdo tikintieji, kurie susipažinę su bendruomene, protojerėjaus Rupiševio dvasiniu vadovavimu, galėdavo tapti nariais. Būdavo priimamas kiekvienas, net invalidas, pasiryžęs labai atskėtikam gyvenimui (70). 1936 m. joje buvo 150 žmonių (71).

1941 m. dvi seserys Koreckos buvo išstremtos į Kazachstaną, bet okupacijos ir karas nesunaikino bendruomenės. 1947 m. ji, kaip ir prieš karą, apėmė tris kaimus, turėjo 125 narius (72). Vykstant kolektyvizacijai, bendruomenės nariai priėmė žemės ūkio artelės įstatų, iš savų išsirinko vadovus ir sėkmingai ūkininkavo. SSRS tai nebuvo neregėtas dalykas: 1918 m. Rusijoje pradėjus masiškai uždarinėti vienuolynus, rekvizuoti jų turtą, vienuoliai daug kur įkūrė savotiškas religines darbo arteles, komunas (73). Nariai gavo pajamų iš bendro ūkio, gyveno laikydamiesi celibato, kasdien dalyvaudavo pamaldose, išpažindavo nuodėmes ir priimdavo Švč. Sakramentą.

Bendruomenės gyvavimas tapo neišsprendžiamu galvosūkiu RSBRT ir RKRT įgaliotiniams: jie kelis dešimtmečius nesiryžo imtis radikalesnių veiksmų. Nebuvo teisinio pagrindo ardyti žemės ūkio artelę, labai sėkmingai vykdžiusią prievoles valstybei (74). Įžvalgus žingsnis buvo išrinkimas pirmininku karo invalido Gaidorovičiaus (tokie veteranai turėjo moralinę autoritetą sovietinės valdininkijos akyse, vengta jų skundų). Jo pavaduotoju dirbo Šefalovičius, parapijos dvidešimtuko narys, susijęs su Koreckomis giminytės ryšiais.

Religinei bendruomenei gyvuoti sovietmečiu nebuvo lengva: partiniai, vykdomosios valdžios pareigūnai varžė religinį gyvenimą, smukdė ūkį (reikalauta melstis tik cerkvėje, pašalinti iš valgyklos ikonas; neskirta kreditų, darytos kliūtys įsigyjant mašinų; mėginta primesti pirmininku komunistą ir t. t.).

Ne geriausi santykiai klostėsi ir su vyskupijos vadovybe. Arkivyskupo Kornilijaus, 1947 m. vasarą apsilankiusio Mikniškėse su įgaliotiniu Guščinu, nuomone, bendruomenė nukrypo į sektantiškumą. Ypač griežtai jis pasmerkė protojerėjaus Rupiševio kultą (jo nuotraukos cerkvėje, kapinėse ir tikinčiųjų namuose garbintos kaip ikonos, žmonės tikėjo stebuklinga gydomąja žemės nuo jo kapo jėga ir pan.).

Vyskupijos vadovybės intervencija į bendruomenės dvasinį gyvenimą buvo labai skausminga. Tikintieji boi-

kotavo pamaldas naujo jauno klebono Vladimiro Demičevio, mėginusio įgyvendinti arkivyskupo reformas (75). Metų gale arkivyskupas net uždarė cerkvę, kol nariai neatliks griežtos viešos atgailos. Jie turėjo pasirašyti priesaiką, išsižadėti protojerėjaus Rupiševio religinio garbinimo. Griežtos bausmės sulaukė ir seserys Koreckos, privalėjusios atsisakyti vadovavimo dvasiniam bendruomenės gyvenimui: joms 40 dienų uždrausta priimti Komuniją (76).

Įtemptais bendruomenės santykiais su vyskupijos vadovybe ketino pasinaudoti sovietinė valdžia. 1948 m. pradžioje įgaliotinis Guščinas gavo nurodymą išregistruoti Mikniškių cerkvę, jei arkivyskupas Kornilijus atskirtų parapiją nuo Bažnyčios kaip sektą (77). Tokia grėsmė paskatino abi puses siekti kompromiso: bendruomenės nariai pasirašė priesaiką ir atliko atgailą, o arkivyskupas iškėlė kleboną Demičevą.

Vėliau dar 15 metų bendruomenė išgyveno be didesnių sukrėtimų. Tiesioginių represijų prieš bendruomenę LKP CK ryžosi imtis tik 1963 m., užsimojus pagaliau sunaikinti visus stačiatikių vienuolynus. Specialios LKP CK komisijos pasiūlymu Mikniškių artelė tuomet sujungta su kaimyniniu Tabariškių tarybiniu ūkiu, jam perduotos naudos, galvijai, pastatai. Nedarbingiems žmonėms pasiūlyta apsigyventi senelių namuose, darbingi tapo Tabariškių kolūkiečiais. Šventikui uždrausta šio kiadieniais laikyti pamaldas, „pasiūlyta persikelti į artimiausią gyvenamąjį punktą, nes namas, kuriame gyvena, bus kolūkio balanse“ (78). Tik tikinčiųjų protestai sutrukdė rajono VK uždaryti kapines, kuriose yra Mikniškių cerkvė (79), matyt, numatant ir jos pačios greitą uždarymą. Jauni tikintieji sulaukė individualaus dėmesio: stengtasi juos išsklaidyti, įdarbinti Vilniuje ir pan.

Visos valdžios institucijų pastangos likviduoti Mikniškių bendruomenę, sunaikinti jos dvasinį branduolį, liko bevaisės. Tuometinėje kovoje su religija, Bažnyčiomis buvo daug grubios prievartos (naktimis susprogdintos katalikų šventųjų vietų koplyčios, nuniokotas Kryžių kalnas, nušalinti ir KGB priežiūroje užkampiuose apgyvendinti katalikų vyskupai). Tačiau Mikniškėse gyveno dešimtys žmonių, niekas nenorėjo imtis atsakomybės dėl jų likimo, pragyvenimo šaltinių užtikrinimo. Nei Tabariškių tarybinis ūkis, nei respublikos vadovai neįstengė jiems pademonstruoti „normalaus“ gyvenimo būdo privalumų,– sudaryti geresnes buitines sąlygas ar pasiūlyti kokių nors kultūrinių renginių. Nedarbingi, netekę elementarių paslaugų (maitinimo, skalbimo), kiti gaudami daug mažesnę darbo užmokestį, ėmė skųstis.

Netruko praslinkti Chruščiovo inspiruotas kovos su religija vėjus, o bendruomenė tebeveikė. 1973 m. joje gyveno apie 100 vyrų ir moterų, tebesinaudojusių bendru turtu, nebe taip viešai besilaikiusių savo religinių priedermių (80). Kadangi dauguma bendruomenės narių buvo seni, invalidai (iš 100 – 71 nedarbingas, ben-

druomenės išlaikytinis), aukščiausiuose ešelonuose, matyt, nuspręsta laukti, kol jie išmirs. Bendruomenė buvo stebima, norinčių apsigyventi Turgelių apylinkėje prigestravimą kontroliavo apylinkės taryba ir Šalčininkų rajono VK, privalėję sustiprinti ir „politinį–auklėjamąjį darbą“ (81). Tokia taktika per kelis sovietinius dešimtmečius pasirodė veiksminga: 1997 m. Mikniškėse gyveno apie 60 žmonių, tačiau nebebuvo jaunimo (82).

Stačiatikių vienuolynai bei Mikniškių bendruomenė išliko, sovietinės Lietuvos valdžiai neslepiant savo ne-

pasitenkinimo, tačiau galutinių jų likvidavimo instrukcijų iš Maskvos taip ir negavus. „Brandaus socializmo“ laikotarpiu jie sulaukė, būdami negausūs, uždari ir kontroliuojami. Toks likimas būtų ištikęs ir katalikų vienuolynus, jei lemtingais 1948 m. RKRT įgaliotiniu būtų buvęs paskirtas ne Pušinis, o nuosaikesnis asmuo. Veikdami nelegaliai, šie augo, kūrė pagrindžio bažnytinę struktūrą (spaudą, dvasinę seminariją ir t.t.), nors neišvengė infiltracijos, skilimų, represijų. Skirtinga patirtis tapo ne tik istorijos puslapiais, bet ir atrama tolesnei veiklai.

Nuorodos

1. Vilniaus gubernijoje XIX a. likviduoti 7 (iš jų 2 moterų), Gardino – 6 vyrų vienuolynai, tarp kurių buvo labai senų istorinių stačiatikybės židinių.
2. Šv. Dvasios vyrų vienuolynas įkurtas apie 1609 m., kuomet buvo uždarytos visos Vilniaus stačiatikių cerkvės, Šv. Trejybės vienuolynas perduotas bazilijonams. Prie jo veikė spaustuvė, mokykla, prieglauda. 1865 m. prie vienuolyno įsteigta Šv. Dvasios brolija, daug prisidėjusi prie cerkvių tinklo plėtimo, prozelitizmo.
3. Šv. Marijos Magdalenos vienuolynas atidarytas generalgubernatoriaus Murovjovo iniciatyva 1865 m. vasarą. Vienuolės, „išrašytos“ iš Maskvos Šv. Aleksijaus vienuolyno, įkurdintos uždarytame vizičių konvente. Prie vienuolyno veikė ikonų dirbtuvės, mergaičių prieglauda su mokykla. 1915 m. rudenį 114 seserų su prieglaudos mergaitėmis evakuotos į Minską, vėliau apgyvendintos Petrogrado vyskupijos vienuolynuose. 1918 m. viduryje apie 20 jų sugrįžo į Vilnių. 1919 m. rudenį Lenkijos vyriausybei nuosavybę sugrąžinus vizitėms, stačiatikių vienuolės apsigyveno prie Švč. Trejybės cerkvės. 1937 m. pabaigoje dvasinė vyresnybė joms perdavė Šv. Aleksandro Neviškio cerkvę, kurios korpusuose (buvusioje mokykloje) iki 1960 m. veikė vienuolynas.
4. Okupuotoje teritorijoje vokiečiai leido atidaryti apie 40 vienuolynų, dar 64 nuo seno veikė karo pradžioje prie SSRS prijungtose Pabaltijo respublikose, Vakarų Ukrainoje ir Vakarų Baltarusijoje (žr. Шкаровский М.И. Русская православная церковь и Советское государство в 1943–1964 годах. – Санкт-Петербург. – 1995. – С. 27).
5. Rusų Stačiatikių Bažnyčios reikalų taryba prie SSRS MT įsteigta 1943 m. rudenį, jos pirmininku iki 1960 m. buvo KGB generolas majoras Georgijus Karpovas, vėliau – partijos funkcionierius Vladimiras Kurojedovas (1965–1984 m. – Religijų reikalų tarybos prie SSRS MT pirmininkas). Respublikose, srityse dirbo Tarybos įgaliotiniai. Vilniuje RSBRT įgaliotinio įstaiga sukurta 1945 m. vasario pradžioje. Iki 1947 m. pradžios šias pareigas užėmė Andrejus Liniovas, vėliau – Vasilijus Guščinas, kurį 1958 m. gegužę pakeitė Aleksandras Jefremovas, dirbęs iki RSBRT sujungimo su Religijų reikalų taryba prie SSRS MT 1965 m. gruodžio 8 d. Po to Stačiatikių Bažnyčios reikalus tvarkė šios institucijos įgaliotiniai Lietuvos SSR. Toliau pareigos nenurodomos, tik pavardė.
6. Žr. Одинцов М.И. Религиозные организации в СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. – Москва. – 1995. – С. 176.
7. Guščino 1953 m. I ketvirčio ataskaitinis informacinis pranešimas // Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA). – F. 1771. – Ap. 133. – B. 46. – L. 223.
8. RSBRT pirmininko Karpovo 1949 m. vasario 2 d. instruktyvinis laiškas Guščinui // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). – F. R 238. – Ap. 2. – B. 1. – L. 113; Шкаровский М.И. Русская православная церковь и Советское государство в 1943–1964 годах. – С. 27.
9. Plačiau žr.: Laukaitytė R. Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje 1944–1990 m.: persekiojimas ar protegavimas // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. – 2001. – T. XIX. – P. 195–212.
10. Plačiau žr. Laukaitytė R. Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai. – Vilnius. – 1997. – P. 133–144.
11. Liniovo raštas „Žinios apie vienuolynus 1945 m.“ // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 4. – L. 27, 2.
12. Ji sutapo su masiniu vienuolynų, cerkvių uždarinėjimu, 1920 m. liepos mėn 30 d. įteisinta LKT nutarimu „Dėl relikvijų likvidavimo visos Rusijos mastu“. Buvo „tiriamas“ relikvijorių turinys, „demaskuoti“ mumifikuoti palaikai perkeliami į muziejus (plačiau žr.: Алексеев В.А. Иллюзии и догмы. – Москва. – 1991. – С. 78–81; Страсти по мощам. Из истории гонимости на останки святых в советское время. – Санкт-Петербург. – 1998).
13. Jefremovo informacija LKP(b) CK I–jam sekretoriui

- Antanui Sniečkui apie Vilniaus vienuolynų padėtį ir veiklą 1959 m. sausio 1 dienai // LYA. – F. 1771. – Ap. 205. – B. 13. – L. 94.
14. Liniovo 1946 m. II ketvirčio ataskaita Karpovui // LCVA. – F. R 238. – Ap. 2. – B. 4. – L. 10; žr. taip pat Linevo 1945 m. liepos 17 d. raštą Karpovui // Ten pat. – B. 3. – L. 6.
 15. Liniovo informacinė ataskaita Karpovui apie Lietuvos vyskupijos padėtį 1945 m. balandžio mėn. // Ten pat. – B. 3. – L. 4.
 16. Guščino 1947 m. IV ketvirčio informacinė ataskaita Karpovui // LYA. – F. 1771. – Ap. 11. – B. 280. – L. 5.
 17. Монахиня Варвара (Трофимова), Марининской обители 100 лет. 1865–1965 г.г. – Вильнюс. – 1965. – Л. 24 (mašinėraštis, originalas yra Šv. Marijos Magdalenos vienuolyne).
 18. Vilniaus Šv. Dvasios vyrų vienuolyno įstatai // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 4. – L. 29.
 19. Liniovo raštas „Žinios apie vienuolynus 1945 m.“ // Ten pat. – B. 4. – L. 3.
 20. Karpovo 1948 m. spalio 21 d. raštas Guščinui // Ten pat. – Ap. 2. – B. 2. – L. 98.
 21. Sekretorės Moškovos 1949 m. rugpjūčio 23 d. raštas Karpovui // Ten pat. – Ap. 3. – B. 130. – L. 22.
 22. Įgaliotinio Pušinio 1949 m. rugpjūčio 31 d. raštas RKRT prie SSRS MT pirmininkui Igoriui Polianskiui // LCVA. – F. R 181. – Ap. 3. – B. 31. – L. 58.
 23. Pušinio 1949 m. rugpjūčio 3 ir 31 d. raštai Polianskiui // Ten pat. – L. 58, 61; Pušinio 1949 m. liepos 29 d. raštas Sniečkui, LKP (b) Vilniaus miesto komiteto I-jam sekretoriui Čistiakovui, LSSR MT pirmininkui Mečislovui Gedvilui // Ten pat. – B. 21. – L. 3.
 24. Pušinio 1949 m. liepos 29 d. raštas Sniečkui, Čistiakovui, Gedvilui // Ten pat. – L. 3.
 25. LKP(b) CK partinės informacijos skyriaus vedėjo Belousovo 1949 m. liepos 30 d. „Informacija apie rusų stačiatikių bažnyčios Vilniaus arkivyskupijos privilegijuotą padėtį“ // LYA. – F. 1771. – Ap. 92. – B. 21. – L. 204–205.
 26. Ten pat. – L. 204.
 27. LKP(b) Vilniaus miesto komiteto sekretoriaus Felikso Bieliausko 1950 m. kovo 8 d. raštas LKP(b) II-jam sekretoriui Aleksandrui Trofimovui // Ten pat. – L. 204–205.
 28. Guščino 1952 m. liepos 11 d. pažyma apie moterų vienuolyną // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 46. – L. 3.
 29. Guščino 1953 m. informacinis pranešimas apie vienuolynų veiklą LSSR // LYA. – F. 1771. – Ap. 192. – B. 22. – L. 56.
 30. Jefremovo informacija apie stačiatikių vienuolynų padėtį 1960 m. sausio 1 d. // LCVA. – F. R 238. – Ap. 1. – B. 24. – L. 49.
 31. RKRT įgaliotinio A. Murnikovo 1966 m. lapkričio 25 d. raštas RKRT prie SSRS MT pirmininkui Kurojedovui // LCVA. – F. R 181. – Ap. 3. – B. 73. – L. 77.
 32. SSRS MT 1958 m. spalio 16 d. nutarimas nr. 1159 // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 142. – L. 3.
 33. Поспеловский Д. Русская православная церковь в XX веке. – Москва. – 1995. – С. 304.
 34. Vilniaus miesto VK 1959 m. balandžio 24 d. nutarimas nr. 217 // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 46. – L. 113.
 35. LSSR MT 1959 m. birželio 12 d. nutarimas nr. 314–c „Dėl vienuolynų skaičiaus sumažinimo Vilniaus mieste“ // Ten pat. – B. 54. – L. 17.
 36. Jefremovo 1958 m. rugpjūčio 2 d. raštas Karpovui // Ten pat. – Ap. 1. – B. 21. – L. 20. 15 vienuolių buvo atvykusios iš RSFSR, 9 iš Baltarusijos, 3 iš Ukrainos.
 37. LSSR MT 1959 m. birželio 12 d. nutarimas nr. 314–c „Dėl vienuolynų skaičiaus sumažinimo Vilniaus mieste“ // LCVA. – F. R 181. – Ap. 3. – B. 54. – L. 17.
 38. Varvara Bataševa, g. 1873 m. Kalugos gub.; turėdama 15 metų, įstojo į vienuolyną, 1900 m. perkelta į Vilniaus Šv. Marijos Magdalenos vienuolyną. 1915 m. jį evakavus į Vochonovo Šv. Marijos Magdalenos vienuolyną (Peterburgo vyskupijoje), ten davė įžadus, 1918 m. išsirūpino patriarcho Tichono leidimą grįžti į Vilnių. 1921 m. Maskvos Patriarchijos Sinodo pakelta igumene ir paskirta vienuolyno vyresniąja. Ja buvo iki mirties 1968 m. Keletą kartų dėjo vienuolynui pamatus: grįžus 1918 m. vizičių vienuolyne, o jį praradus – prie Šv. Trejybės, Aleksandro Neviškio cerkvių, 1944 – 1958 m. iš griuvusių atstatė cerkvę, vienuolyno pastatus, vėliau išsaugojo vienuolyną, neleido seserims išsisklaidyti.
 39. Igumenės Ninos raštai: 1959 m. birželio 17 d. patriarchui Aleksijui, birželio 25 d. – arkivyskupui Romanui // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 46. – L. 168, 171; Šv. Aleksandro Neviškio cerkvės lankytojų prašymas SSRS MT pirmininkui (nedatuotas, iki 1959 m. spalio 19 d.) // Ten pat. – L. 163; 1960 m. rugpjūčio 6 d. pareiškimas Brežnevui ir Paleckiui (su 12 lapų priedu – Vilniaus gyventojų parašais) // Ten pat. – L. 132.
 40. Žr. LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 114 (byloje yra Jefremovo raštai ir kai kurių adresatų atsakymai bei giminaičių laišakai).
 41. Arkivyskupo Romano 1960 m. rugpjūčio 25 d. raštas Jefremovui // Ten pat. – B. 46. – L. 124.
 42. Slaptas Jefremovo 1960 m. birželio 29 d. raštas Kurojedovui // Ten pat. – Ap. 1. – B. 28. – L. 3
 43. Pasitarimo dalyvių sąrašas // Ten pat. – Ap. 3. – B. 46. – L. 182.
 44. Arkivyskupo Romano 1960 m. rugpjūčio 26 d. telegrama Kurojedovui // Ten pat. – L. 125.
 45. 1989 m. liepos 7 d. seserų padėka Lietuvos SSR MT // LCVA. – F. R 181. – Ap. 2. – B. 177. – L. 104.
 46. Jefremovo informacinis pranešimas apie vyrų ir moterų vienuolynų padėtį 1961 m. birželio 1 d. // LYA. – F. 1771. – Ap. 208. – B. 16. – L. 132.
 47. Arkivyskupo Romano 1960 m. spalio 21 d. raštas

- patriarchui Aleksijui // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 46. – L. 129
48. Maskvos Patriarchijos reikalų vedėjo vyskupo Pimeno 1960 m. lapkričio 3 d. raštas arkivyskupui Romanui // Ten pat. – L. 152 (pateikiama patriarcho Aleksijaus rašto citata).
 49. Монахиня Варвара [Трофимова], Марининской обители 100 лет. 1865–1965 г.г. – Л. 36.
 50. Arkivyskupo Romano 1962 m. birželio 22 d. raštas Jefremovui su pastarojo birželio 25 d. rezoliucija / LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 46. – L. 150.
 51. Arkivyskupo Romano 1962 m. birželio 30 d. raštas igumenei Ninai // Ten pat. – L. 149.
 52. Arkivyskupo Romano raštai: 1963 m. vasario 6 d. LSSR Finansų ministerijos valstybės pajamų valdybai, kovo 20 d. Maskvos Patriarchijos ūkio valdybai // Ten pat. – L. 155, 156; Jefremovo informacinis pranešimas apie Šv.Dvasios vyrų vienuolyno padėtį ir veiklą 1963 m. // Ten pat. – Ap. 1. – B. 37. – L. 35 (daugiau kaip 20 tūkst. rb., likučiai iš Maskvos Patriarchijos dotacijos kapitalinei Šv. Marijos Magdalenos vienuolyno pastatų statybai).
 53. Jefremovo informacinis pranešimas apie Šv.Dvasios vyrų vienuolyno padėtį ir veiklą 1963 m. // Ten pat. – L. 38–39.
 54. Гумин А. За монастырскими стенами. – Советская Литва. – 1959 10 10.
 55. Slaptas Jefremovo 1962 m. gegužės 29 d. raštas I. Bražnikui // LCVA. – F. R 238. – Ap. 1. – B. 33. – L. 14.
 56. Jefremovo informacinis pranešimas apie Šv. Dvasios vienuolyno padėtį ir veiklą 1963 m. sausio 1 d. // Ten pat. – L. 60.
 57. Jefremovo ir Vilniaus miesto VK pirmininko pavaduotojo J. Smilgevičiaus 1963 m. balandžio 29 d. raštas LSSR MT pirmininko pavaduotojai Leokadijai Diržinskaitei // LCVA. – F. R 238. – Ap. 1. – B. 37. – L. 1.
 58. Jefremovo 1963 m. informacinis pranešimas apie Šv.Dvasios vyrų vienuolyno padėtį ir veiklą // Ten pat. – L. 39.
 59. 1965 m. pabaigoje, kaip minėta, RSBRT sujungta su RKRT.
 60. RKRT įgaliotinio Rugienio 1968 m. informacinė ataskaita // LCVA. – F. R 181. – Ap. 3. – B. 76. – L. 54.
 61. Rugienio 1970 m. gegužės 19 d. slaptas raštas Kurojedovui // Ten pat. – B. 82. – L. 70; RKRT įgaliotinio Kazimiero Tumėno 1973 m. informacinė ataskaita // Ten pat. – B. 88. – L. 40.
 62. Rugienio 1968 m. informacinė ataskaita // Ten pat. – Ap. 3. – B. 76. – L. 56.
 63. RKRT įgaliotinio Petro Anilionio 1979 m. informacinė ataskaita // Ten pat. – B. 102. – L. 41.
 64. Anilionio 1982 m. informacinė ataskaita // Ten pat. – B. 109. – L. 25.
 65. Arkivyskupo Aleksijaus 1958 m. balandžio 24 d. raštas patriarchui // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 141. – L. 5.
 66. Slaptas Jefremovo 1958 m. rugpjūčio 2 d. raštas Karpovui // Ten pat. – Ap. 1. – B. 21. – L. 20.
 67. Rugienio 1969 m. informacinė ataskaita // LCVA. – F. R 181. – Ap. 3. – B. 78. – L. 51.
 68. RKRT įgaliotinio Kazimiero Valančiaus ataskaita apie moterų vienuolyną, 1989 m. rugsėjo 1 d. // Ten pat. – Ap. 2. – B. 117. – L. 101.
 69. Vilniaus moterų vienuolyno vienuolių sąrašas, 1988 m. sausio 1 d.; Vilniaus Šv. Dvasios vyrų vienuolynų vienuolių sąrašas, 1989 m. sausio 1 d. // Ten pat. – L. 84, 85. Daugiausiai moterų būta apie 1947 m. – 31, vyrų apie 1950 m. – 14.
 70. [Корецка Варвара] Жизнь во Христе. – Клайпеда. – 1997. – С. 26–27.
 71. Irinos Arefjevovs komentaras prie nuotraukų knygoje: Lietuva: praeitis, kultūra, dabartis. – Vilnius. – 1999. – P. 85.
 72. Guščino 1947 m. IV ketvirčio informacinė ataskaita Karpovui // LYA. – F. 1771. – Ap. 11. – B. 280. – L. 8–9.
 73. Алексеев В.А. Иллюзии и догмы. – С. 53.
 74. 1957 m. nedidelis Mikniškių kolūkis turėjo 107 ha ariamos žemės, 3 traktorius, sunkvežimį, 2 automašinas, 20 arklių, 60 karvių, kiaulių ir paukščių fermas. Jo pelnas buvo didesnis nei 1700 ha turėjusio kaimyninio kolūkio (žr. RSBRT prie SSRS MT vyr. inspektoriaus A. Paškino ataskaitą Karpovui apie Guščino darbo patikrinimą 1957 m. gruodžio 10–15 d. // LYA. – F. 1771. – Ap. 194. – B. 9. – L. 122).
 75. Guščino 1947 m. IV ketvirčio informacinė ataskaita Karpovui // LYA. – F. 1771. – Ap. 11. – B. 280. – L. 9–12.
 76. Lietuvos vyskupijos 1947 m. metinė ataskaita (arkivyskupo Kornilijaus) // LCVA. – F. R 238. – Ap. 3. – B. 25. – L. 28.
 77. RSBRT prie SSRS MT nario Ivanovo 1948 m. sausio 27 d. raštas Guščinui // Ten pat. – Ap. 2. – B. 2. – L. 83.
 78. Jefremovo 1963 m. ataskaitinis informacinis pranešimas // Ten pat. – Ap. 1. – B. 37. – L. 10.
 79. Jefremovo 1964 m. ataskaitinis informacinis pranešimas // Ten pat. – B. 40. – L. 22.
 80. Tumėno 1973 m. spalio 22 ir gruodžio 13 d. slaptas susirašinėjimas su Šalčininkų raj. VK pirmininko pavaduotoju Č. Vysockiu // LCVA. – F. R 181. – Ap. 3. – B. 89. – L. 159, 175–176.
 81. Šalčininkų raj. VK pirmininko pavaduotojo Č. Vysockio 1973 m. gruodžio 13 d. slaptas raštas Tumėnui // Ten pat. – L. 175.
 82. Трушкович А. Души моей забвенный край // Чистый мир. – 1997. – № 4.